

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І МОЖЛИВІСТЬ КОНФЛІКТІВ (ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ ПРИМОРДІАЛІСТСЬКИХ ФЕНОМЕНІВ НА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКУ КАРТИНУ СВІТУ)

Макаренко Н.Г. (м. Київ)

Анотація

В статті осмислюються шляхи розвитку постмодерної картини світу та вплив примордіалістських феноменів (етнічності, раси) на цей процес; розглядаються поняття етнічна згуртованість, етнічна ідентичність, етнічні стереотипи, групоцентризм як фактори розвитку міжетнічної агресії та етнічних конфліктів в світі, що глобалізується.

The article comprehends the ways of development of postmodern world. It analyses ethnic factors as the cause of this process; considers concepts of ethnic solidarity, ethnic identity, ethnic stereotypes as factors of development of interethnic aggression and ethnic conflicts in the world of globalization.

Ключові слова

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, КОНФЛІКТИ, ПОСТМОДЕРНІЗМ, ПРИМОРФІАЛІЗМ, ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ЕТНІЧНИЙ ФАКТОР, ЕТНІЧНИЙ КОНФЛІКТ, МОДЕРНІЗАЦІЯ, ЕТНІЧНА ГРУПА

Вступ

Актуальність теми дослідження в тому, що своєрідний поворот отримує тема громадянського суспільства в поєднанні з теорією глобалізації. Процес інтернаціоналізації цінностей та ціннісних орієнтацій приводить до того, що регулятивно-нормативна функція суспільства істотно видозмінюється, а „примордіальні” феномени (близькі до фрейдівського Id та мідівського I, які проявляють себе в контексті етнічного начала, раси, статі), які попередньо придушувалися громадянським суспільством та не соціалізувалися, займають все більш важливе місце в процесах та інститутах глобалізації. Мозаїчний набір соціальних „типів” та моделей, відсутність єдиних принципів раціоналізації, свобода поведження з примордіалістськими феноменами – все це створює глобалістсько-постмодерністську картину соціального світу, яка супроводжується виникненням нових джерел соціальних протиріч та політичної нестабільності. Наприкінці ХХ століття велика кількість наукових розвідок зводиться до того, що етнічний фактор став одним із найбільш розповсюджених джерел суспільних протиріч і політичної нестабільності. І якщо нещодавно аналіз етнонаціональних характеристик суспільства орієнтувався майже виключно на ситуацію в регіонах „третього світу”, то сьогодні ця галузь досліджень завойовує все більш широкі позиції серед інших напрямків вивчення індустріальних соціумів [1].

В зв'язку з цим **метою нашого дослідження** є аналіз зростання впливу етнічного фактору на глобалістсько-постмодерністську картину світу. Виходячи з мети дослідження, **завданнями статті** є: міжетнічна агресія та її наслідки в процесі конфронтації між націями; причини нерівномірності модернізації етнічних спільнот як конфліктогенний фактор сучасності.

Обговорення проблеми

Наукова розробленість даних проблем є досить значною. Так, проблеми етнічної ідентифікації в поліетнічних суспільствах вивчали Червона С., Абдулатіпов Р., Іларіонова Т., Есман М., Рабінович І., Сміт Ф., Горовіц Д., Олкот М., Тишков В.; проблеми взаємодії націй та націоналізму розглядали Баранов Є., Гелнер Е., Міллер А., Мнацаканян М., Брас Р., Янгер Д., Хеслі В.; етнічні та регіональні конфлікти аналізували Бордюгов Г., Малашенко А., Копітерс Б., Тренін Д., Тишков В., Горовіц Д., Нарф Б., Джонстон Д. Однак взаємодія та вплив етнічності на процеси глобалізації тільки зараз стають в центрі уваги наукових розвідок в різних галузях суспільних наук.

Підвищення значущості етнічного фактору в 90-ті роки пов'язують із різними причинами. Основними серед них вважаються: утворення великої групи нових держав, прагнення до збереження національного „я” (етнічної ідентичності) як реакції суспільної свідомості на форсування глобалізації, викривлене переломлення в масовій свідомості тези про „бідні” та „багаті” нації, зростає частота соціальних конфліктів в країнах з економікою перехідного типу, розвиток транспортних комунікацій і засобів зв'язку, які стимулюють консолідацію різних етнічних діаспор [2].

Зростання уваги до вивчення етнічних конфліктів викликано об'єктивними причинами. В середині 90-х років в світі відбулося 22 збройних конфліктів. „В більшості випадків у їх виникненні особливу роль зіграли етнічні проблеми...” [3, 2]. Наприклад, Т.Гар, з одного боку, констатує що „з 1960 року все зростаюча кількість етнічних груп стала вимагати надання більших прав”, а з іншого – визначає деякі загальні відмінності в характері їх дій. Згідно Т.Гару, „учасники найбільш жорстоких конфліктів хочуть встановити свою автономію... Інші етнічні конфлікти виникали із спроб підкорених етнічних груп укріпити свої права в рамках держави, а не вийти з неї” [3, 2]. Ці процеси відбуваються через політизацію етнічності та через процес етнічної мобілізації. Концепції, на основі яких ведеться вивчення комплексу суспільних відносин, які складаються у зв'язку їх політизацією етнічності, достатньо різноманітні [4]. Але ключову роль на сучасному етапі серед західних спеціалістів мають два взаємопов'язаних напрямки, які відображають процеси *етнічної мобілізації* та *врегулювання етнічних конфліктів*. Процеси етнічної мобілізації в рамках тієї або іншої суспільної системи можуть розпочатися в двох випадках: коли група домінування хоче утвердити

свої панування над іншими групами, які вступили з ними в змагання, або коли попередньо пригнічувані етноси починають вимагати доступу до існуючої структури влади. Ряд теорій передбачає також, що зміни в традиційно існуючій системі нерівності („рівень можливостей”) інтенсифікує всі типи протесту та конфлікту, а етнічний протест проти дискримінації може провокувати реакцію у відповідь з боку домінуючої групи [5]. Уявлення про сутність та динаміку консолідації етнічних груп дозволяють розглядати феномен етнічної мобілізації не тільки як особливий тип суспільної взаємодії, але й як дискретний соціальний процес, який далеко не в усіх випадках здатний стати основою етнічного конфлікту. Разом з тим, в умовах масштабних проявів етнічної солідарності масова мобілізація набуває характер ланцюгової реакції, неминуче приводить до гострих суспільних конфліктів, що зазвичай визначають як етнічні, національні (міжнаціональні) конфлікти і в крайньому випадку аж до громадянської війни.

Національні конфлікти відмічаються протягом всієї історії людства, але ні їх причини, ні динаміка досі не отримали однозначної інтерпретації [6, 11]. На перший погляд здається, що більшість етнічних конфліктів виникають в багатонаціональних за складом населення країнах, що розвиваються, але це далеко не так. Наприклад, в Сомалі – однієї з найбільш однорідних в національному плані країн Африки, йде війна банд і кланів, що передбачає, принаймні, уточнення визначення цього конфлікту як „внутрішньоетнічного”. Процеси трансформації етнічної солідарності в групову мобілізацію, як правило, розвиваються під впливом ідеологічного фактору. Кожний етнічний рух створює ідеологію, яка укріплює групову солідарність і полегшує мобілізацію. Ця ідеологія визначає колективну ідентичність та виправдовує рух в термінах вищих цінностей (зазвичай це принципи справедливості). Характерно, що ідеологія іншої групи може бути дзеркальним відображенням ідеології етнічного руху супротивника. Ідеологічний компонент виступає могутнім каталізатором етнічної мобілізації. Коли утворюються суспільства, які складаються з двох або більше кількості числа етнічних груп, то після перших же контактів починаються процеси порівняння та взаємної оцінки. Скоро з'являться і стереотипи, які закріплюються в пам'яті людей і в культурі (літературі, історії, усній народній творчості) етносів. У кожній групі мається цілий ряд рис, які повинні отримати свої оцінки, люди мають потребу в них для формування уявлень про себе та інших. Самооцінки особистості та рівень її самоповаги залежать від багатьох обставин, в тому числі від того, до якої етнічної групи вона належить. Тому етнічна приналежність, особливо на Заході, грає величезну роль. Етнічні оцінки та самооцінки отримують шляхом порівняння. І в боротьбі за високі оцінки та сприятливе порівняння з'являються етнічні конфлікти [6, 143].

Це, по суті, соціально-психологічний підхід до проблем етнічної самооцінки і конфліктів, оскільки вже вводяться поняття соціального порівняння, психології морального розвитку та критеріїв психічної зрілості в теорію соціального порівняння, яку розробляв Л. Фестінгер [7]. При перших же контактах етнічні групи починають порівнювати себе одна з одною, завжди існує бажання в певних аспектах перевершувати партнерів. Г. Теджфел дослідив соціальне порівняння на груповому рівні. Ми вже знаємо результати його досліджень: групи можуть утворюватися навіть на основі найбільш випадкових відмінностей від інших груп. Як тільки з'являється групова ідентичність, члени групи проявляють тенденцію діяти на її основі та проявляють дискримінацію. Вже проста приналежність до різних груп викликає формування різноманітних настанов до своєї та інших груп, до їх членів, навіть ворожість до „чужаків”, з'являється феномен групоцентризму [8]. Бувають випадки, коли соціальна стратифікація суспільства в основному зберігається, але змінюються статуси, які входять в її етнічні групи. Саме це має місце в США. Т.Шибутані та К.Кван приводять приклад ірландців. В XIX столітті вони знаходилися на нижчій ступені соціальної ієрархії цієї країни, але вони поступово покращили свій стан, а їх місце зайняли нові групи іммігрантів. Старі соціальні статуси збереглися, але були зайняті новими людьми. Крім того, існує розповсюджена точка зору, що крім статусів на ідентифікацію етнічної групи впливають й культурні відмінності етносів, які в певних ситуаціях приводять до їх конфліктів між ними. Ця концепція була розроблена на основі дослідження колоніальної практики в Азії, де на велетенських просторах жили азіати – аборигени, азіати – іммігранти та європейці – колонізатори. В цій концепції, яка була запропонована Дж. Фернівалом та М.Смітом, є уявлення про культурні розходження в політиці етнічних відносин. Зазначені вище етнічні групи зверталися тільки для торгівлі, зустрічалися тільки на ринку, тобто їх відношення були тільки економічними. Спостерігалась економічна спеціалізація етносів. У цих народів не було спільних цінностей, у них не було „спільної волі”. Такі суспільства зберігалися тільки завдяки насиллю та були нестабільними. М. Сміт вважав, що в таких складних суспільствах одна етнічна груп обов'язково повинна бути домінантною, тобто такі суспільства повинні бути неранжованими. Оскільки у етносів, з яких складається таке суспільство, не існує спільних цінностей, потрібні сила та субординація для утримання їх в одному суспільстві. Такі суспільства завжди потенційно містять в собі конфлікти. Культурна несумісність робить подібні утворення нестабільними; в них завжди є домінантний сектор. Ці два автори не вважали за можливе існування неранжированих суспільств.

В різних етнічних секторах таких суспільств існують різні цінності, тому одні й ті ж події оцінюються ними по-різному, вони по-різному

інтерпретуються. Саме розбіжність в уявленнях про цінності вважається джерелом конфліктів. Схожість цінностей, узгодженість уявлень про цінності теж може стати причиною конфлікту між етнічними групами, Так, якщо два етноси згодні з тим, що політика є мистецтвом домінування, то обидва вони будуть намагатися домінувати, що і породжує конфлікт [6, 138]. Важливо врахувати також реальний зміст культурних норм (а не тільки формальну згоду або незгоду з їх приводом), форми політичної організації, яка переважає стиль лідерства та інші фактори. Розбіжності в цінностях не завжди приводять до конфлікту, так як вони запобігають зіткненню інтересів етнічних груп, утримуючи їх в різних секторах економіки, ілюструючи різні шляхи задоволення потреб. Окрім того, в етнічно складних суспільствах існують соціальні інститути, які утримують їх в різних секторах економіки, показуючи різні шляхи задоволення потреб. Крім того, в етнічно складних суспільствах існують соціальні інститути, які утримують всі групи разом. Ігнорувати їх не можна. Нерівномірність модернізації етнічних спільнот – ще одна причина виникнення конфлікту. Вважається, за М. Дейчем, що етнічні конфлікти є реліктами застарілого традиціоналізму та приречені на витіснення процесом модернізації, вони є перепорою на шляху до модернізації, тому і модернізація неможлива без етнічних конфліктів. Модернізація є переходом від традиційного до сучасного образу життя. Старі форми поведінки замінюються новими, з'являються засоби масової комунікації, в промисловості відбувається перехід до новітніх технологій. На цьому шляху і виникають конфлікти. Етнічні групи змагаються в сучасних галузях виробництва і між ними виникають зіткнення. Користуючись багатьма благами модернізації, люди, тим не менше, з метою самозахисту звертаються за допомогою до етнічності. У людей однакові (конвергентні) потреби і в процесі суперництва заради їх задоволення вони конфліктують між собою. Як свідчить аналіз, в ході модернізації сучасних суспільств має місце суперництво етнічних груп заради статусу, за матеріальні та духовні блага, за велику можливість отримати освіту та інші цінності. Етнічні групи, які опинилися в несприятливому стані, прагнуть до створення нової соціальної стратифікації. Це спроба структурної адаптації, яка відбувається частіше за все у формі протистоянь, напруги, конфліктів і війн.

Теорія модернізації, однак, не може пояснити, чому чимало етнічних конфліктів виникає в тих країнах, де про модернізацію й мови бути не може, не кажучи вже про етнічні конфлікти минулих століть. На самих різноманітних щабелях розвитку можуть спостерігатися різні рівні мобілізації етносів, їх соціальної активності. Саме етнічні розбіжності за рівнем мобілізації можуть стати передумовою їх конфліктів. Тільки еліта етнічної групи, переслідуючи свої цілі, не

змогла б привести в рух всю групу, якщо б у послідовників не було своїх мотивів приймати участь в русі. Народом можна маніпулювати тоді, коли він має в цьому свій інтерес та дозволяє маніпулювати собою. Еліта, яка веде за собою народ, може діяти успішно лише при умові врахування хоча б частки інтересів народу (прикладом цього може бути Помаранчева революція 2004 року в Україні). Однак майже така ж політична криза 2006 року не призвела до масових політичних рухів в Україні. Це можна пояснити тим, що український народ не мав своїх інтересів в цих політичних подіях, або мав певне розчарування політичними елітами в Україні.

Пізніше базові конфліктологічні схеми були доповнені посиленнями на теорію модернізації. В даний час „модернізаційний” напрямок є одним з найбільш розроблених напрямків вивчення етнічних конфліктів. В рамках цього напрямку існує декілька варіантів пояснення зв'язку етнічних конфліктів з модернізацією: розгляд етнічних конфліктів як результату зіткнення традиціоналізму із модернізацією; розгляд етнічного конфлікту як складової частини процесів модернізації. Одночасно всі прибічники концепції зв'язку етнічного конфлікту із модернізацією підкреслюють важливість ролі амбіцій етнічної еліти, які зростають, та суперечливої позиції диференційованих модернізацією соціальних груп в етнічному конфлікті. Так, наприклад, сучасний середній клас в афро-азійських країнах пов'язує свій інтерес із зростанням етнічної мобілізації [6, 101]. В даний час, особливо після II Світової війни, виникненню етнічних конфліктів сприяв цілий ряд ідеологічних та інституціональних факторів. З них частіше за все зазначаються наступні:

а) розповсюдження ідей рівності створило етнічну субординацію незаконною. Внаслідок цього кожна етнічна група розглядає та оцінює свій статус, порівнюючи його зі статусом сусідніх етносів;

б) одночасне розповсюдження ідей про цінності досягнень призвело до того, що висловлюються сумніви в цінності тих груп, у яких немає помітних досягнень за існуючими стандартами. Це вважається серйозним недоліком;

в) державна система, яка виникла в Європі в період феодалізму, а тепер, в постколоніальний період, розповсюджена в усьому світі, створює такі рамки, в яких виникають етнічні конфлікти [9, 14].

В контексті цих проблем виникає також питання про роль національної ідеології у формуванні етносу та його переходу на більш високий рівень нації: а) які відмінності мають етнічні конфлікти та засоби їх вирішення в таких суперетносах, як „швейцарці”, „американці”, „французи” та інші в порівнянні з етнічними конфліктами тих країн, де співіснують два або більше етносів, але суперетнос не формується?; б) чи можна говорити, що більшість сучасних багаточисленних націй є суперетносами, окрім випадків, коли нація виникла в результаті історичного розвитку одного етносу? Етнічні

конфлікти, як природні та неминучі явища, мають і більш широке соціальне значення, особливо в багатоетнічних, плюралістичних суспільствах. Сучасні дослідники, в тому числі Дж. Де Вос, А. Ройс та інші відмічають наступні їх функції: 1) конфлікти іноді сприяють збереженню суспільства; 2) в інших випадках сприяють руйнуванню суспільства; 3) іноді ж вони приводять до усвідомлення нового суспільства. Потенціал конфлікту більш високий в гетерогенних суспільствах. Дж. Де Вос стверджує, що, говорячи про етнічність треба виходити з того, що наявність деяких форм конфліктів є нормальною та хронічною умовою життя в плюралістичних суспільствах. Але такі соціальні напруження та конфлікти по-різному виражаються в плюралістичних суспільствах в порівнянні з етнічно гомогенними стратифікованими суспільствами [10, 5-6]. Всі ці ідеї є важливими для розвитку теорії конфліктів, оскільки дозволяють досліджувати їх в повному обсязі, з усіма етапами і зв'язками з іншими соціальними та етнопсихологічними явищами. Конфлікт з загальним ворогом може консолідувати не тільки членів одного етносу, але й цілий ряд різних етносів. Загальний ворог грає в житті народів не тільки негативну роль; наявність загального ворога може сприяти утворенню коаліцій народів, а також консолідації вже існуючих суперетносів. Чому в 80-90-ті роки мало місце послаблення консолідації слов'янського суперетносу? Основна причина в тому, що зникнув образ спільного ворога. А між тим війна НАТО проти Югославії у березні - липні 1999 року та озброєння албанських сепаратистів показали слов'янським народам, що вони даремно втратили пильність. Боротьба між етносами, їх коаліціями та суперетносами не має кінця.

Якщо етнічні групи мають чітко відмінні риси, тоді їх контакти приводять до посилення етнічної ідентичності кожної з груп, тим більше протиріччя та конфлікти етносів є умовою збереження та посилення ідентичності етносів, які конфліктують. Концепцію взаємодії як умову виникнення етнічної ідентичності, розробив Ф. Барт. Він вважав, що культурні розбіжності можуть зберігатися, незважаючи на інтеретнічні конфлікти, незалежно від них [11]. Якщо за великою кількістю агресивних елементів етнічні культури помітно розрізняються одне від одної, то можна поставити питання по те, що є більш або менш агресивні етноси та нації. Існування певних соціальних норм (явних або тих, які мають на увазі), традицій, способів соціалізації дітей та інших елементів культури свідчить про явну агресивність життя та поведінки цілого ряду етносів. Тому ми можемо говорити про існування більш агресивних чи менш агресивних народів. Рівень агресивності нації можна визначити за допомогою вміло організованих соціологічних та соціально-психологічних досліджень. Такі дослідження дійсно проводилися, про що свідчить наступне повідомлення: „Більшість американців підтримує ініціативу свого уряду

про силове рішення іракської проблеми, – повідомляє агенція Асошіейтед Пресс. – Як показало опитування суспільної думки, 71% висловлюється за застосування сили проти Іраку. Вони вважають, що режим Саддама Хусейна з його зброєю масового ураження повинен бути під жорстким контролем; 22% не схвалюють такий спосіб рішення конфлікту, вважаючи, що скандал навколо Іраку роздувається для того, щоб відволікти американців від сексуальних походжень Президента США; 7% опитаних просто не мають думки на цей рахунок.” Є один стійкий критерій для характеристики певного етносу в якості більш або менш агресивного: це його поведінка в ході довготривалої історії спілкування або зіткнення з іншими народами, якщо народи знову і знову доводять свою підвищену ворожість та агресивність в усіх нових конфліктах, які, до речі, більшою частиною самі і створюють. Історики та письменники тих народів, які мали нещастя жити по сусідству або під владою турок, надають нам багаточисельні свідчення про крайню агресивність та нетерпимість цього етносу. В деяких соціальних ситуаціях фактором, який спрямовує пошук факторів агресивності того чи іншого етносу, є упередження проти будь-яких осіб або соціальних та етнічних груп. Упередження, як ми вже знаємо з робіт Г. Олпорта, через деякий період стають соціальними стереотипами, які містять ряд категоріальних тверджень про певні особи або групи. Ці твердження (в більшості своїй негативні, несприятливі) є недостатньо обґрунтованими узагальненнями про етнічні групи, жінок, представників різних спеціальностей і т.п. Такі ж сильні почуття ворожості та агресивності ми спостерігаємо під час конфліктів між етнічно близькими народами (наприклад, в 90-ті роки, між слов'янськими по походженню народами Югославії; в Афганістані та інших країнах). Приголомшливим прикладом сильної внутрішньоетнічної агресії є громадянська війна в Кампучії в 70-ті роки, коли одна частина народу знищила майже половину камбоджійців. Такі процеси мають місце і сьогодні. Звісно, агресія, садизм, масові вбивства – звичайні явища при зіткненні інтересів різноманітних етносів, але нас тут цікавить парадоксальна інтенсивність та деструктивність внутрішньоетнічної агресії. Тому для пояснення цього явища слід проаналізувати ряд взаємопов'язаних гіпотез. Для того, щоб люди розпочали агресивні дії щодо представників іншого етносу, часто достатньо мати навіть слабку ворожість. Причина даного явища в тому, що в цьому випадку під агресивними діями, окрім ворожості, розуміють етноцентризм, процеси дегуманізації та деперсоналізації. У підсумку цих соціально-психологічних процесів створюється уявлення, що члени чужих етносів не є повноцінними людьми і тому їх можна образити, причому без хвилювань, без переживань. Такова психологічна основа войовничого націоналізму та шовінізму.

Таким чином, в основі агресивних дій можуть знаходитися такі почуття та когнітивні процеси, які, здавалося б, не є ворожими: презирство, атрибуція недоліків та злочинних мотивів, негативні гетеростереотипи, за допомогою яких створюється уявлення, що ці люди позбавлені справжніх якостей та здібностей людини. Ось чому для розв'язання агресивних дій буцімто і не має потреби в сильній ворожості та ненависті, особливо якщо представники цих двох етносів не зустрічаються обличчям до обличчя, а знищують одне одного здалеку. В числі цих проявів в першу чергу треба відмітити наступні: а) посилення взаємного відчуження та дегуманізації; б) посилення, активізація роботи механізмів проекції та атрибуції, з допомогою яких члени етносу приписують одне одному різноманітні негативні риси та якості; в) посилення тенденції експлуатувати одне одного; г) зменшення числа насильницьких злочинів. Ми вважаємо, що дослідження названих і цілого ряду інших поведінських наслідків перетворення міжетнічної агресії в внутрішньоетнічну дозволить розкрити цілу сукупність соціальних зв'язків, мотивацій та почуттів, які до сих пір не були в центрі уваги науковців.

Наведемо історичні приклади: навряд чи президент США Г.Трумен та американські льотчики так сильно ненавиділи японців, коли прийняли рішення піддати атомному нападу японські міста Хіросіма та Нагасакі. Презирство, деперсоналізація та дегуманізація, які були доповнені, навіть, слабкою ворожістю, можуть бути вкрай руйнівними. Так, в Німеччині 20-х років ХХ століття посилення переслідувань євреїв було пов'язане із внутрішньонімецькими проблемами, конфліктами між багатими та бідними, загалом, в значній мірі – економічними труднощами. Гітлер та його партія націонал-соціалістів уміло використовували невдоволенням німецьких міщан та їх агресію спрямували проти євреїв [12].

Коли держава багатонаціональна, в ній спостерігаються інші супутні явища. Наприклад, коли виникає гострий конфлікт між домінуючим етносом та одним із підлеглих етносів, одразу „оживляються” інші етнічні конфлікти, вони чіткіше усвідомлюються. Так, в ході розпаду СРСР багато напівзабутих міжетнічних конфліктів знову стали актуальними. Під час російсько-чеченського конфлікту, який вилився в справжню війну, „активізувалися” й інші внутрішньоросійські конфлікти. Як свідчить аналіз передумовами виникнення міжетнічних конфліктів та агресії є етноцентризм, стереотипи та соціальна ситуація, зокрема – несправедливий розподіл благ між етнічними групами [13, 533-534]. Ці фактори викликають агресивну поведінку і загалом потребу в захисній адаптації. Таким чином, міжетнічна агресія виникає в певних умовах і на основі певних же передумов. Тут може грати роль більш загальні явища – *групоцентризм*, який теж породжує гострі конфлікти між сім'ями,

кланами, політичними партіями та іншими соціальними групами етнічної спільноти, але пом'якшуючим фактором є *загальноетнічні уявлення та інтереси*. Тут головним чином грають роль і *автостереотипи* або ж *гетеростереотипи* про субетноси, які розмовляють на різних діалектах єдиної національної мови. Що ж стосується *несправедливості* та інших негативних (конфліктогенних) факторів соціального життя, вони, врешті решт, є, але це вже не міжетнічна несправедливість. В сучасній науковій літературі достатньо широко представлені та описані історичні форми вирішення етнополітичних суперечностей та врегулювання етнічних конфліктів. Зокрема, на підставі логічних критеріїв можна виокремити вісім різних макрополітичних форм урегулювання етнічних конфліктів *за допомогою методів ліквідації етнічних відмінностей*: 1) геноцид, 2) насильницьке переселення народів, 3) роз'єднання і/або від'єднання території (самовизначення), 4) інтеграція і/або асиміляція; *методами управління етнічними відмінностями*: 5) гегемоністський контроль, арбітраж (участь третьої сторони), 7) кантонізація і/або федералізація, 8) розподіл представницької та виконавчої влади на основі етнічних квот [15, 1- 40].

Широке тлумачення повноважень і ролі арбітру в етнополітичних спорах розглядається як адекватне принципам сучасного міжнародного права і інтересам світового суспільства. Останні події навколо етнічного конфлікту в Косово служать найсерйознішим підтвердженням неоднозначних результатів міжнародного посередництва в етнічних конфліктах.

Висновки

Конфлікти, які стали в центрі розгляду нашої статті мають не лише негативні наслідки. На нашу думку, вони мають також позитивні наслідки та функції, з яких можна відмітити наступні:

1) посилення та розвиток самозохисних тенденцій, механізмів та стратегій як індивідів, груп та етносів;

2) посилення та розвиток етнічної самосвідомості та перехід на більш високий рівень етногенезу та розвитку;

3) поглиблення самопізнання етносу, але часто – з елементами сублімації власної історії та культури;

4) підвищення рівня згуртованості групи;

5) послаблення внутрішніх конфліктів, особливо в періоди загострення конфліктів з іншими етносами, що демонструє існування взаємних зв'язків між внутрішньоетнічними та міжетнічними конфліктами.

Війни між народами, як вираз міжетнічної агресивності та ненависті, завжди в якості однієї із своїх передумов мають внутрішні економічні труднощі та пов'язані з ними внутрішньополітичні конфлікти та агресивність. Незважаючи на надзвичайну різноманітність етнічних конфліктів, до теперішнього часу встановлені деякі загальні причини їх

виникнення. В якості головної причини національних конфліктів вважаються територіальні суперечності. Наприклад, „криза радянського федералізму, виявлялася в жорстких етнічних конфліктах другої половини 80-х років, зокрема на Кавказі, і була викликана, головним чином, суперечливим територіальними питаннями і неможливістю перебудувати кордони за етнічним критерієм інакше, як насильницькими засобами” [16, 5]. Іншою важливою причиною національних конфліктів визнається активізація національних і етнічних рухів, орієнтованих на створення незалежних держав. Третьою найбільш розповсюдженою причиною етнічних конфліктів вважається боротьба етносів за матеріальні ресурси.

Перспективи подальших досліджень:

- ✓ аналіз природи і причин подолання етнонаціональних конфліктів в умовах глобалізації;
- ✓ аналіз природи і причин подолання етнонаціональних конфліктів в Україні.

Джерела

1. Червонная С.А. Возможно ли единство во множестве? // США: ЕПИ, 1997. – № 10; Drieger L. The ethnic factor: identity in diversity. Toronto, 1989; Rex J. Ethnic Minorities in the Modern Nation State. Working Papes in the Theory of Multiculturalism. Un. Of Warwick, 1996; та ін.
2. Абдулатипов Р.Г. Природа и парадоксы национального «я». – М., 1991; Илларионова Т. Этнические группы. Генезис та проблемы самоидентификации. Терия диаспор. – М., 1994; Esmen M.J. Ethic politics. – L., 1994; Smith A.D. State and Nations in the World. – L., 1983; Smith A.D. Nation and Nationalism in a Global Era. – Cambridge, 1995; Olzak S. The Dynamics of Ethnic Competition and Conflict. Stanford. California, 1992; Horowitz D.I. Ethnic Groups in Conflict. – Berkley, 1985; та ін.
3. Gurr T., Harff B. Ethnic conflict in World Politics. – N Y, 1994.
4. Этнические и региональные конфликты в Евразии / Малашенко А., Корпитерс Б., Тренин Д. – М., 1997; Тишков В. Очерки теории и политики этничности в России. – М., 1997; Horowitz D.I. Ethnic Groups in Conflict. – University of California, 1985; Gurr T., Harff B. Ethnic conflict in World Politics. – N Y, 1994; Jalali R., Lipset S.M. Rase and Ethnic Conflicts // A Global Perspective. Political Science Quarterly. Vol. 107. Novemberю
5. Gurr T., Harff B. Ethnic conflict in World Politics. – N Y, 1994.
6. Horowitz D. Ethnic Groups in Conflict. Berkeley, CA: University of California Press, 1985.
7. Festinger L.A. Theory of Social Comparison Processes. Human Relations, 7, May, 1954.

8. Tajfel H. Human groups and social categories: Studies in Social Psychology. – Cambridge. University Press. – London, New York, 198.

9. Боришполец К. Этничность и политика (некоторые тенденции и результаты развития современных прикладных исследований.) // Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология. – 1999. – № 4. – С. 5-22.

10. De Vos, George. Ethnic Pluralism: Conflict and Accommodation. In Ethnic Identity: Cultural Continuities and Change. Ed. By G. de Vos and L. Romanucci-Ross. Palo Alto: Mayfield Publishing, 1975.

11. Bart F. Ethnic Groups and Boundaries. Boston: Little, Brown and Co., 1969.

12. Bullock A. Hitler and Stalin. Parallel Lives/ – New York, Random House, 1993.

13. Brown K. Social Psychology. The Second Edition, New York, 1986.

14. Carry J. Mc., Brandan O Lary. The Macropolitical of ethnic conflict / Carry J. Mc., Brandan O Lary (eds). The politics of ethnic conflict regulation. L.; N.Y., 1993.

15. Центральная Азия и Кавказ // Этнические и региональные конфликты в Евразии. / Малашенко А., Корпитерс Б., Тренин Д. – М., 1997.

Стаття надійшла 14.12.2006 р.